

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN OLUMSUZ RİSK ALMA DAVRANIŞLARININ YAŞ, CİNSİYET VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER DEĞİŞKENLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*Özlem ERYILMAZ GÜLGEZ¹
İbrahim KISAÇ²**ÖZET**

Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin olumsuz risk alma davranışlarını yaş, cinsiyet ve psikolojik belirtiler (depresyon, anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik) açısından incelemektir. Örneklem 386 öğrenciden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında Ergenlerde Risk Alma Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri kullanılmıştır. Bulgular erkek öğrencilerin kızlara göre daha sık toplam olumsuz risk alma davranışı gösterdikleri, yaş yükseldikçe toplam olumsuz risk alma davranışlarının sıklığının arttığı ortaya çıkmıştır. Yaş yükseldikçe öğrencilerin sigara ve içki içme davranışlarının arttığı belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin sigara ve içki içme, uyuşturucu kullanma ve kesici alet taşıma ortalamaları kızlardan daha yüksek bulunmuştur. Anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik düzeyi yüksek öğrencilerin daha sık toplam olumsuz risk alma davranışında buldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Risk alma davranışı, psikolojik belirtiler, lise öğrencisi.

EXAMINING THE NEGATIVE RISK TAKING BEHAVIORS OF HIGH SCHOOL STUDENTS WITH RESPECT TO AGE, GENDER AND PSYCHOLOGICAL SYMPTOMS**ABSTRACT**

The aim of this study is to examine the negative risk taking behaviors of high school students according to age, sex and psychological symptoms (depression, anxiety, hostility, somatization and negative self-esteem). Sample is consisting of 386 students. Adolescent Risk Taking Questionnaire and Brief Symptom Inventory were used to collect data. Results indicated that male students engaged in total negative risk taking behavior more frequently than females, and the frequency of the total negative risk taking behavior increased as age increased. It was found that students' smoking and drinking behaviors increased as age increased. It was also found that male students have higher means about smoke, drink, drug use and carriage of sharp and/or pointed items than female students. It was seen that students with high levels of anxiety, hostility, somatization and negative self esteem engaged in total negative risk taking behavior more frequently than the others.

Key words: Risk taking behavior, psychological symptoms, high school students.

1. GİRİŞ

Ergenlik, kişiliğin toplumsal nitelik kazandığı bir arayış dönemidir. Bu arayış içinde ergen, kim olduğunu, neye değer vereceğini, kime bağlanıp inanacağını, amacını bulmaya çalışır. Özdeşim kurarak kişiliğine biçim verirken, sorumluluk ve bağımsızlık arasında denge

¹ ozlemeryilmaz@hotmail.com

² Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Beşevler / Ankara, kisac@gazi.edu.tr

kurmaya çalışır. Bu dönemde bir gruba ait olmak ergen için önemlidir. Grup normlarına uymak için büyük çaba harcar (Yavuzer, 2006).

Çocukluk dönemine kıyasla ruh sağlığı sorunlarının ergenlikte bir artış gösterdiği pek çok araştırmacı tarafından kabul görmüştür (Eskin, 2000: 228). Bu sorunlar genellikle, depresyon gibi duygulanım ve kaygı gibi anksiyete bozukluklarıdır. Eskin (2000)'in lise dönemindeki ergenler üzerinde yaptığı araştırma bulguları göstermiştir ki, her üç gençten biri keyifsizlik ve durgunluk, gündelik işlerden zevk almama, karar vermede güçlük ve kendilerini sürekli zor altında hissetme gibi yakınmalarda bulunmuşlardır. Her dört gençten biri zorlukları halledemeyecek gibi hissetme, kişisel sorunlarla uğraşmama, mutsuzluk ve yaptıkları işe dikkatini verememe gibi şikâyetler yaşadıklarını bildirmişlerdir.

Büyük değişimlerin yaşandığı bir döneme giren genç kişi, yeni roller ve sorumluluklar alır; yetişkinlerle, yaşlılarıyla ve toplumla ilişkilerini yeniden tartışır. Bu gelişimsel görevler çoğunlukla ergenin sağlığını ve ilişkilerini tehlikeye sokan risk alma davranışlarının benimsenmesiyle görülür (Carr-Gregg, Enderby ve Grover, 2004: 601).

Ergenler, riskli davranışın her kategorisinde istatistiksel olarak fazla temsil edilmiştir (Arnett, 1992: 339). Risk alma ve heyecan arayışı, tipik ergen davranışına damgasını vurmuştur. Ergenler yeni deneyimlerin ve denemeye değer yüksek düzeyde uyarımların peşinde koşarlar ve getireceği sonuçları hesaba katmadan sıklıkla riskli davranışlarda bulunurlar. Bu davranışlar her ne kadar ergenin özgürlük gelişimini desteklese de, aynı zamanda ergeni zararlara karşı korunmasız kılar. Bu yüzden, yaralanma ve ölüm riski; depresyon, anksiyete, uyuşturucu ilaç bağımlılığı ve yeme bozuklukları çocukluk ve yetişkinlik dönemlerine kıyasla ergenlik yıllarında çok daha fazladır (Kelley, Schochet ve Landry, 2004: 27). Ingersoll'un belirttiği gibi, ergenlikte ortaya çıkan biyolojik, psikolojik ve sosyal streslerle başa çıkmaya çalışan ergenin, bu streslerle başa çıkma çabası "problem" ve "sağlığı tehlikeye sokan" davranışlara yol açar (Akt. Gonzales, Field, Yando, Gonzalez, Lasko ve Bendell, 1994: 701). Alexander, Kim, Ensminger, Johnson, Smith ve Dolan (1990)da, ergenlik yıllarında ortaya çıkan ve sağlığı tehdit eden bu davranışların, uzun dönemli sağlık ve sosyal içerikli olumsuz sonuçları olduğunu belirtmişlerdir.

Moore ve Gullone (1996), risk alma davranışını "Olası olumsuz sonuçlar (kayıplar) içeren ancak algılanan birtakım olumlu sonuçlar (kazançlar) ile dengelenmiş olan davranış" olarak tanımlamaktadırlar (Akt. Gullone, Moore, Moss ve Boyd, 2000: 232). Bu tanımdan yola çıkarak, aşırı riskli davranışları; "negatif sonuçların gerçekleşme olasılığı olası pozitif sonuçlardan çok daha fazla olduğu ve bu negatif sonuçların şiddet ve olumsuzluk düzeyinin oldukça fazla ve ağır olduğu davranışlar" olarak tanımlamışlardır (Gullone, Moore, Moss ve Boyd, 2000: 232).

Gullen ve ark. (2000), ergenlerde risk alma ölçeği geliştirmek ve ergen riskli davranışlarının nedenlerini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada, riskli davranış için dört faktör ortaya çıkarmışlardır: Heyecan arama davranışı, isyankar davranış, korkusuz davranış ve anti-sosyal davranışlar.

Ergenlerin riskli davranışlarının altında yatan nedenleri göstermek amacıyla pek çok araştırma yapılmıştır (Donovan ve Jessor, 1985; Greene, Krcmar, Walters, Rubin ve Halej, 2000; Gullone ve ark., 2000; Gullone ve Moore, 2000; Jessor, 1992; Wilde ve Murdock, 1982). Greene ve ark. (2000: 440-441), risk almanın kimi araştırmacılar tarafından bir kişilik özelliği, kimileri tarafından gelişime uygun normal bir davranış olarak

nitelendirildiğini belirtirler. Donovan ve Jessor (1985) ise risk almayı bir sosyal sapma biçimi olarak ele almıştır. Jessor ve Jessor (1977), ergenlerin birtakım kazançlar elde etmek için bilinçli olarak risk aldıklarını ileri sürer. Arnett (1992), ergenlerin korkusuz davranışlarının altında heyecan arama ihtiyacı ve ergen benmerkezciliği, kişisel hikaye, alternatif düşünme yoksunluğu gibi bilişsel özelliklerin yattığını belirtmiştir.

Görüldüğü gibi, biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimler yaşanan ve bu değişimlerin getirdiği sorunlarla baş etmek zorunda kalınan bu dönemde, ergenin çeşitli ruhsal sorunlar yaşama ve olumsuz riskli davranışlarla karşılaşma olasılığı yüksektir. Bu araştırmada, ergenlerin olumsuz riskli davranışlarının yaş, cinsiyet değişkenlerine ve psikolojik belirtilere (depresyon, anksiyete, düşmanlık, olumsuz benlik ve somatizasyon) göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Ayrıca, ergenlerin bazı riskli davranışlarının (sigara içme; içki içme; uyuşturucu madde kullanma; kesici ve delici aletler taşıma) yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bulguların, ergenlik dönemindeki olumsuz riskli davranışlara açıklık getireceği, ileriki dönemlerde yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Ankara il merkezinde, liseye devam eden 150.000 öğrenci araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. %95 güven düzeyinde %5 hata payı ile örneklem büyüklüğü 384 olarak hesaplanmıştır (Sencer, 1989: 609). Bu hesaplama doğrultusunda, Ankara İli merkez ilçelerinde liseye ve dershaneye devam eden 384 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin psikolojik belirti düzeylerini belirlemek için, Kısa Semptom Envanteri (KSE); öğrencilerin riskli davranışlarını belirlemek için ise Ergenlerde Risk Alma Ölçeği (ERAÖ) kullanılmıştır. Öğrencilerin “yaş, cinsiyet” bilgilerini öğrenmek için kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Ergenlerin risk alma davranışlarını belirlemek amacıyla kullanılan ERAÖ’deki tüm maddeler “olumsuz” sonuçlar doğurabilecek, “istendik olmayan” riskli davranışları kapsadığı için, bu ölçekle ölçülen risk alma davranışları “olumsuz risk alma davranışları” olarak ifade edilmiştir.

Kısa Semptom Envanteri (KSE)

Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory), Derogatis (1992) tarafından geliştirilmiş 53 maddeden oluşan kendini değerlendirme türü bir envanterdir. Normal örneklemlerde olduğu gibi, çeşitli psikiyatrik ve medikal hastalarda da ortaya çıkabilecek bazı psikolojik belirtileri yakalamak amacıyla geliştirilmiş çok boyutlu bir belirti tarama ölçeğidir. KSE, SCL-90 olarak bilinen 90 maddelik Semptom Belirleme Listesi’nin kısaltılmış, yaklaşık olarak 5-10 dakika içinde doldurulabilen bir formudur. SCL-90’da olduğu gibi 9 alt ölçek ve 3 global indeksten oluşmaktadır (Şahin, Batıgün ve Uğurtaş, 2002).

1994 yılında Şahin ve Durak tarafından ölçeğin Türkiye uyarlaması gerçekleştirilmiş ve “anksiyete”, “depresyon”, “olumsuz benlik”, “somatizasyon” ve “düşmanlık” adı verilen

beş faktörden oluştuğu bildirilmiştir (Şahin, Batıgün ve Uğurtaş, 2002). KSE, 53 sorudan oluşan likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin puanlanması (0) Hiç; (1) Biraz; (2) Orta derecede; (3) Epey; (4) Çok fazla şeklindedir.

2002 yılında Şahin, Batıgün ve Uğurtaş; ölçeğin ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı araştırmasını 13-17 yaş aralığındaki 597 ergen üzerinde yapmışlardır. KSE'nin ergen yaş grubu için güvenilirliğini saptamak amacıyla Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmış, alt ölçeklerden elde edilen iç tutarlılık katsayılarının .70 (somatizasyon) ile .80 (depresyon) arasında değiştiği; envanterin toplam puanı üzerinden bulunan iç tutarlılık katsayısının ise .94 olduğu görülmüştür (Şahin ve ark., 2002).

KSE'nin ergen yaş grubu için geçerliğine ilişkin kanıtlar elde edebilmek amacıyla, ölçüt bağımlı geçerlik kriterleri olarak kullanılan Sosyal Karşılaştırma Ölçeği(SKÖ), Beck Depresyon Ölçeği (BDE), Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri (SKE) ve Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (YMÖ) ile korelasyonlarına bakılmıştır ve SKÖ ile $r = -.21$ (somatizasyon) ve $r = -.40$ (olumsuz benlik), BDE ile $r = .41$ (somatizasyon) ve $r = .63$ (depresyon), SKE ile $r = .40$ (somatizasyon) ve $r = .70$ (depresyon) ve YMÖ ile $r = -.24$ (somatizasyon) ve $r = -.43$ (depresyon) arasında değişen korelasyonlar bulunmuştur (Şahin ve ark., 2002).

Ergenlerde Risk Alma Ölçeği (ERAÖ)

Gullone ve ark.'nın (2000) geliştirdiği "The Adolescent Risk-Taking Questionnaire" (Ergenlerde Risk Alma Ölçeği) Kıran (2002) tarafından Türkçe'ye çevrilerek Türk kültürüne uyarlaması yapılmıştır. Ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. ERAÖ, ergenlerin risk aldıkları çeşitli davranışları gösteren 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin puanlanması (5) her zaman yaparım, (4) sık sık yaparım, (3) bazen yaparım, (2) çok az yaparım ve (1) hiç yapmam şeklindedir. Ölçekten alınan puanların yükselişi, öğrencilerin risk alma davranışının fazla olduğunu göstermektedir (Kıran, 2002).

ERAÖ'nün güvenilirliği iç tutarlılık, madde toplam korelasyonları ve test-tekrar-test yöntemleri ile incelenmiştir. Ölçeğin tümü için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .88, Toplumsal Konuyla İlgili Risk Alma alt ölçeği için .84, Trafikle İlgili Risk Alma için .74, Madde Kullanımı İle İlgili Risk Alma alt ölçeği için .62 bulunmuştur. ERAÖ'nün kararlılık anlamındaki güvenilirliğini belirlemek için ERAÖ, lise 2. sınıfa devam eden 208 öğrencide oluşan gruba üç hafta ara ile iki kez uygulanmış ve sonuçta kararlılık katsayıları ölçeğin tümü için .85, Toplumsal Konuyla İlgili Risk Alma alt ölçeği için .76, Trafikle İlgili Risk Alma için .67, Madde Kullanımı İle İlgili Risk Alma alt ölçeği için .64 olarak hesaplanmıştır (Kıran, 2002).

Ölçeğin yapı geçerliğini saptamak için yapılan faktör analizi sonucunda faktör yükü .30'un altında olan 5 madde ölçekten çıkarılmış ve madde sayısı 29'a düşmüştür (Kıran, 2002). Ölçeğin birbirinden ilişkisiz faktörlere ayrışması beklentisi ile Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır. Bu işlemlerin ardından ölçek son hali olan 26 maddeye ulaşmıştır (Kıran, 2002).

Verilerin Analizi

Araştırmanın alt problemlerinde öğrencilerin olumsuz riskli davranışlarının her bir psikolojik belirti değişkeninin düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorgulandığı için,

tüm psikolojik belirti değişkenlerinin gruplandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, ortalamanın ½ standart sapma altına ve üstüne göre tüm psikolojik belirti grupları 3'e bölünmüştür. Bu durumda her bir alt ölçekte; 1. Grup – O alt ölçekten düşük puan alanları, 2. Grup – O alt ölçekten orta düzeyde puan alanları ve 3. Grup – O alt ölçekten yüksek puan alanları göstermektedir.

Farklılıkların anlamlılık testi için ikili gruplarda "t" testi, ikiden fazla olan gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda çıkan "F" değerinin anlamlı olması durumunda, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunun belirlenmesi için "Tukey" testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Lise öğrencilerinin olumsuz risk alma davranışlarının belirlenmesi amacıyla uygulanan ERAÖ'den aldıkları puanlar yaşa, cinsiyete ve psikolojik belirti durumlarına göre sırasıyla verilmiştir.

3.1. Yaşlarına göre lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları ve risk alma davranışlarından sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya delici alet taşıma davranışları

Araştırmada ilk olarak, lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları ve risk alma davranışlarından sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya delici alet taşıma davranışlarının yaşa göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bu durumu test etmek için uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Öğrencilerin Yaşlarına Göre ERAÖ'den Aldıkları Toplam Puan ve Risk Alma Davranışlarından Sigara İçme, İçki İçme, Uyuşturucu Madde Kullanma ve Kesici ve/veya Delici Alet Taşıma Davranışlarının Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları, F Değerleri ve Tukey Testi Sonuçları

Riskli Davranış	Yaşlar	n	Ort.	ss	F	p	Tukey
Risk alma toplam puanı	15	22	45.27	17.51	10.89	.000 ***	15-18***
	16	110	48.32	13.99			16-18***
	17	149	50.57	13.64			17-18***
	18	94	59.20	18.42			
Sigara içme	15	22	1.59	1.09	9.840	.000***	16-18***
	16	110	1.31	.81			17-18***
	17	149	1.63	1.23			
	18	94	2.26	1.68			
İçki içme	15	22	1.45	.91	5.047	.002**	15-18*
	16	110	1.76	1.08			16-18**
	17	149	1.91	1.06			
	18	94	2.27	1.24			
Uyuşturucu madde kullanma	15	22	1.05	.21	2.143	.094	
	16	109	1.11	.58			
	17	149	1.03	.25			
	18	93	1.19	.72			
Kesici ve/veya delici alet taşıma	15	22	1.41	1.09	1.970	.118	
	16	108	1.21	.62			
	17	149	1.32	.75			
	18	94	1.50	1.13			

** p<.01, *** p<.001

Çizelge 1’de görüldüğü gibi, öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı puan ortalamaları 15 yaş grubu için 45.27, 16 yaş grubu için 48.32, 17 yaş grubu için 50.57, 18 yaş grubu için ise 59.2’ dir. Yaş yükseldikçe olumsuz risk alma davranışı puanının arttığı ve en yüksek olumsuz risk alma puanının 18 yaşında olduğu görülmektedir. Bu farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, elde edilen F değeri (10.89) öğrencilerin yaşlarına göre olumsuz risk alma davranışlarının anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir ($p < .001$). Elde edilen bu sonuca göre, öğrencilerin olumsuz risk alma davranışları toplam puanı ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, yaş yükseldikçe olumsuz risk alma davranışı toplam puanının da arttığı görülmektedir. Gruplar arasında bulunan bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda, 18 yaş ile 15 yaş ($p=.001$), 16 yaş ($p=.000$) ve 17 yaş ($p=.000$) grupları arasında toplam olumsuz risk alma davranışı puanları açısından anlamlı fark olduğu görülmektedir. Bu sonuca bakıldığında, yaş yükseldikçe olumsuz risk alma davranışlarının arttığı ortaya çıkmaktadır.

Benzer şekilde, “sigara içme” riskli davranışında alınan puanların ortalaması 18 yaşında en yüksektir. Bu değişkenle ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, elde edilen F değerine (9.840) göre öğrencilerin yaşlarına göre “sigara içme” risk alma davranışı arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < .001$). Tukey analizi sonucunda, 16 yaş ile 18 yaş arasında ($p=.000$), 17 yaş ile 18 yaş arasında ($p=.001$) arasında anlamlı fark bulunmuştur. 18 yaşındaki ergenlerin, 16 ve 17 yaşındakilere oranla daha sık sigara içme davranışında buldukları görülmektedir.

“İçki içme” riskli davranışında alınan puanların ortalaması 18 yaşında en yüksek, 15 yaşında en düşüktür. Bu durumu test etmek için yapılan analiz sonucunda, elde edilen F değerine (5.047) göre öğrencilerin yaşlarına göre “sigara içme” risk alma davranışı arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < .01$). Farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey analizi sonucunda, 15 yaş ile 18 yaş arasında ($p=.012$), 16 yaş ile 18 yaş arasında ($p=.008$) arasında anlamlı fark bulunmuştur. Sonuçlar, 18 yaşındaki ergenlerin, 15 ve 16 yaşındakilere oranla daha sık içki içme davranışında bulduklarını; yaş düzeyi yükseldikçe içki içme davranışının arttığını göstermektedir.

“Uyuşturucu madde kullanma” davranışıyla ilgili yapılan varyans analizi sonucunda elde edilen F değerine (2.143) göre öğrencilerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Yani, öğrencilerin uyuşturucu madde kullanım sıklığı yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir. “Kesici ve/veya delici aletler (bıçak, kama v.b.) taşıma” riskli davranışında alınan puanların ortalaması 15 ve 18 yaşlarında en yüksektir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, elde edilen F değerine (1.970) göre öğrencilerin yaşlarına göre “kesici ve delici aletler (bıçak, kama v.b.) taşıma” risk alma davranışı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin kesici ve delici aletler (bıçak, kama v.b.) taşıma sıklığı yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

3.2. Cinsiyete göre lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları ve risk alma davranışlarından sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya delici alet taşıma davranışları

Araştırmada ikinci olarak, lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları ve risk alma davranışlarından sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya

delici alet taşıma davranışlarının cinsiyete göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bu incelemeye ilişkin t testi sonuçları Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre ERAÖ’den aldıkları toplam puan, sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya delici alet taşıma puanlarının aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve t değerleri

Riskli davranış	Cinsiyet	n	Ort.	ss	t değeri	p
ERAÖ toplam puanı	Kız	214	45.97	11.19	8.31	.000***
	Erkek	170	58.97	17.80		
Sigara içme	Kız	214	1.47	1.10	3.56	.000***
	Erkek	170	1.95	1.45		
İçki içme	Kız	214	1.71	1.02	4.21	.012*
	Erkek	170	2.20	1.18		
Uyuşturucu madde kullanma	Kız	214	1.02	.21	2.91	.000***
	Erkek	168	1.18	.71		
Kesici ve/veya delici alet taşıma	Kız	214	1.13	.54	5.37	.000***
	Erkek	168	1.64	1.13		

* p<.05, *** p<.001

Çizelge 2’de görüldüğü gibi erkek öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı puan ortalamaları (58.97) kız öğrencilerden (45.97) daha yüksektir. Ortalamalar arasındaki bu farkın önemli olup olmadığı t testi ile kontrol edilmiş ve fark anlamlı bulunmuştur (p < .001). Erkek ergenlerin kızlara göre daha fazla olumsuz risk alma davranışında buldukları tespit edilmiştir.

Sigara içme (p<.001), içki içme (p<.05), uyuşturucu madde kullanma (p<.001) ve kesici ve/veya delici alet taşıma (p<.001) davranışlarının hepsinde erkek öğrencilerin puan ortalamalarının kız öğrencilerin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, adı geçen riskli davranışları erkeklerin kızlara göre daha sık yaptıklarını göstermektedir.

3.3. Psikolojik belirti düzeylerine göre lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları

Araştırmada son olarak, lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışlarının psikolojik belirtilere (depresyon, anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik) göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bununla ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Çizelge 3’de verilmiştir.

Çizelge 3. Öğrencilerin Psikolojik belirti düzeylerine (depresyon, anksiyete, düşmanlık, somatizasyon, olumsuz benlik) göre ERAÖ’den aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları, F değerleri ve Tukey testi sonuçları

Psikolojik belirtiler	Düzye	n	Ort.	ss	F	p	Tukey
Depresyon	Düşük	124	49.65	15.31	1.69	.185	
	Orta	125	52.33	16.02			
	Yüksek	137	53.13	16.13			
Anksiyete	Düşük	117	48.51	15.05	5.622	.004**	Düşük-Yüksek*
	Orta	147	51.41	15.07			
	Yüksek	122	55.28	16.93			
Düşmanlık	Düşük	123	46.94	15.09	17.77	.000***	Düşük – Yüksek***

Çizelge 3'ün devamı

	Orta	139	50.31	13.69			Orta – Yüksek***
Somatizasyon	Yüksek	124	58.15	16.87	3.99	.019*	Düşük- Yüksek*
	Düşük	113	48.75	15.08			
Olumsuz benlik	Orta	132	51.55	14.75	4.074	.018*	Düşük – Yüksek*** Orta – Yüksek***
	Yüksek	141	54.35	17.10			
	Düşük	130	50.20	15.58			
	Orta	116	49.85	15.28			
	Yüksek	140	54.78	16.24			

*p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Çizelge 3 incelendiğinde 2. grup (orta düzeyde depresyon belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde depresyon belirtisi gösterenler) öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı toplam puan ortalamaları, 1. grup (düşük düzeyde depresyon belirtisi gösterenler) öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki bu farkın anlamlı olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi ile incelendiğinde öğrencilerin depresyon düzeyleri ile olumsuz risk alma davranışı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (p>.05).

Anksiyete açısından incelendiğinde, 2. grup (orta düzeyde anksiyete belirtisi gösteren) ile 3. grup (yüksek düzeyde anksiyete belirtisi gösteren) öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı toplam puan ortalamalarının anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir (p<.01). Yapılan Tukey analizi sonucunda 1. grup (düşük düzeyde anksiyete belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde anksiyete belirtisi gösterenler) arasında olumsuz risk alma davranışı toplam puanları açısından anlamlı fark bulunmuştur (p=.003). Bir başka deyişle, anksiyete düzeyi yüksek öğrenciler anksiyete düzeyi düşük öğrencilere göre daha sık olumsuz risk alma davranışında bulunmaktadırlar.

Düşmanlık boyutunda incelendiğinde, 2. grup (orta düzeyde düşmanlık belirtisi gösteren) ile 3. grup (yüksek düzeyde düşmanlık belirtisi gösteren) öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı toplam puan ortalamalarının, 1. grup (düşük düzeyde düşmanlık belirtisi gösteren) öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir (p<.001). Bu farklılığın, 1. grup (düşük düzeyde düşmanlık belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde düşmanlık belirtisi gösterenler) arasında olduğu bulunmuştur (p=.000). Benzer şekilde 2. grup (orta düzeyde düşmanlık belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde düşmanlık belirtisi gösterenler) arasında olumsuz risk alma davranışı toplam puanları açısından anlamlı fark bulunmuştur (p=.000). Sonuçlar, düşmanlık düzeyi yüksek öğrencilerin düşmanlık düzeyi orta ve düşük öğrencilere göre daha sık olumsuz risk alma davranışında bulduklarını göstermektedir.

Somatizasyonla ilgili sonuçlara bakıldığında, 2. grup (orta düzeyde somatizasyon belirtisi gösteren) ile 3. grup (yüksek düzeyde somatizasyon belirtisi gösteren) öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı toplam puan ortalamalarının, 1. gruba (düşük düzeyde somatizasyon belirtisi gösteren) göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir (p<.05). Bu farkın, 1. grup (düşük düzeyde somatizasyon belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde somatizasyon belirtisi gösterenler) öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı arasında olduğu bulunmuştur (p=.014). Yani, somatizasyon düzeyi yüksek öğrenciler

somatizasyon düzeyi düşük öğrencilere göre daha sık olumsuz risk alma davranışında bulunmaktadırlar.

Olumsuz benlik belirtisi sonuçları incelendiğinde, 1. grup (düşük düzeyde olumsuz benlik belirtisi gösteren) ve 3. grup (yüksek düzeyde olumsuz benlik belirtisi gösteren) öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı toplam puan ortalamalarının anlamlı olarak daha yüksek görülmektedir ($p < .05$). Tukey analizi sonucunda, 1. grup (düşük düzeyde olumsuz benlik belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde olumsuz benlik belirtisi gösterenler) arasında olumsuz risk alma davranışı açısından anlamlı fark bulunmuştur ($p = .046$). Benzer şekilde 2. grup (orta düzeyde olumsuz benlik belirtisi gösterenler) ile 3. grup (yüksek düzeyde olumsuz benlik belirtisi gösterenler) arasında olumsuz risk alma davranışı açısından anlamlı fark bulunmuştur ($p = .034$). Bir başka deyişle, olumsuz benlik düzeyi yüksek öğrenciler olumsuz benlik düzeyi orta ve düşük öğrencilere göre daha çok olumsuz risk alma davranışında bulunmaktadırlar.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

4.1. Yaşlarına göre lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları ve risk alma davranışlarından sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya delici alet taşıma davranışları

Gullone ve Moore'un (2000: 393) araştırma sonuçlarında, yaşça büyük ergenlerin küçüklere göre daha fazla risk alma davranışında bulduklarına ilişkin sonuçlar bulunduğu görülmektedir. Özkan'ın (2002) lise öğrencilerinin alkol ve uyuşturucu madde yatkınlığını incelediği araştırma da öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça ömür boyu alkol kullanım sıklığının, son 30 günde alkol kullanım sıklığının, son 30 günde okulda alkol kullanım sıklığının ve ömür boyu uyuşturucu madde kullanım sıklığının arttığını göstermiştir. Risk alma davranışı ile ilgili yapılan araştırmalardan birinde (Bayar, 1999), risk alma davranışlarının yedinci sınıftan on birinci sınıfa kadar arttığı, üniversite düzeyinde azaldığı görülmüştür.

Bayar (1999), Bilgin (1989); Kelder ve ark. (2000) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları da yaş düzeyi yükseldikçe sigara içme, içki içme davranışlarının arttığını göstermektedir. Beyaz (2004), Ankara merkez ilçelerde okuyan 525 lise öğrencisi üzerinde, heyecan arama gereksinimi ve akran baskısının ergenlerin risk alma eğilimleriyle ilişkisini incelemiştir. Söz konusu araştırma bulguları bu araştırma ile tutarlılık göstermektedir. Araştırmada, ergenlerin toplam risk alma eğilimi, fiziksel risk alma eğilimi, sosyal risk alma eğilimi ve maddi risk alma eğilimi olmak üzere tüm risk alma eğilimlerinin yaşla birlikte arttığını görülmüştür.

Risk alma davranışı ile ilgili araştırmalar çoğunlukla ergenlik dönemindeki bireyler üzerinde yapılmıştır. Görüldüğü gibi hem yurt içindeki hem yurt dışındaki araştırmalar, bu araştırma ile tutarlı şekilde, ergenlerin risk alma davranışlarının yaşla birlikte arttığı yönünde bulgular vermiştir. Problem davranış bakış açısı, problem davranışların ergenlere yetişkin statüsünün bir işaretini sunduğunu, ergenlerin bu davranışları yaparak yetişkin statüsüne sahip olmayı amaçladıklarını savunur (Arnett, 1992). Araştırma sonucunda olumsuz riskli davranışlarda en fazla buldukları tespit edilen 18 yaşlarındaki ergenler, çoğunlukta lise son sınıfta okumaktadırlar. Öğrenciliğin son yılını yetişkinliğe bir adım olarak düşünen ergenler, yetişkin davranışlarını sergilemede, yetişkin statüsüne sahip olmakta acele ediyor olabilirler. Bu istekleri, onları diğer yaşlara göre daha fazla olumsuz

risk alma davranışında bulunmaya itiyor olabilir. Bilindiği gibi, sigara içme ve içki içme davranışları da, yetişkinler yaptığı zaman hoş görülen; hatta bazen yapılması desteklenen davranışlardır. Bu sebeple, bu tür davranışlar (içki içme, sigara içme), ergenler tarafından yetişkin statüsünü temsil eden davranışlar olarak algılanıyor olabilir. Bunun yanı sıra, lise son sınıfta artan gelecek kaygısı, üniversite giriş sınavı endişesi ergenleri daha fazla olumsuz risk alma davranışında bulunmaya itiyor olabilir.

Bayar (1999) tarafından yapılan araştırmanın bulguları ile tutarlı olarak bu araştırmada da öğrencilerin kesici ve delici aletler (bıçak, kama v.b.) taşıma sıklığı yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Uyuşturucu madde kullanma davranışı gibi, kesici ve delici aletler taşıma davranışı da, ne yetişkinler ne de ergenler ve çocuklar için onaylanan bir davranış değildir. Kesici ve delici aletler taşıma davranışı ergenlere büyüdüklerini kanıtlama fırsatı tanımaz. İşte bu sebeple, kesici ve delici aletler taşıma davranışı yaşla birlikte bir artış göstermiyor olabilir.

4.2. Cinsiyete göre lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları ve risk alma davranışlarından sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve/veya delici alet taşıma davranışları

Literatürdeki araştırmaların sonuçlarının çoğu, erkeklerin kızlardan daha çok risk alma davranışında bulduklarına işaret eder (Bale-Jensen, 1993; Kerr ve Vlaminkx, 1997; Bayar, 1999; Kıran 2002; Özkan, 2002; Rolison ve Scherman, 2003). Bu araştırmanın bulgularına göre de erkeklerin olumsuz risk alma davranışından aldıkları toplam puanlar kızlardan daha yüksek bulunmuştur. Bu durum, anne-babaların erkek çocuklara karşı daha fazla izin verici tutum sergilemeleri ile ilgili olabilir. Arnett (1992), standartlara uymada tutarsız ve yumuşak davranıldığı “geniş” sosyalleşme ortamında, heyecan arama ve benmerkezciliğin daha kolay ortaya çıktığından ve böylece ergenlerin daha çok risk alma davranışında bulduklarından söz eder. Türk toplumunda anne-babaların erkek çocuklarına daha izin verici tutum sergiledikleri düşünüldürse, erkeklerin kızlardan daha çok olumsuz risk alma davranışında bulunuyor olmaları anlaşılabilir. Belki de bu sonuçlar Gullone ve Moore’un (2000) söylediği gibi, kız öğrencilerin daha çok sosyal olarak kabul edilebilir cevap verme eğiliminde olmalarından da kaynaklanıyor olabilir.

Cinsiyete göre öğrencilerin sigara içme davranışları incelendiğinde, erkeklerin kızlara göre daha sık sigara içtikleri bulunmuştur. İlgili araştırmalar incelendiğinde farklı sonuçlar göze çarpmaktadır. Bayar (1999) ve Kıran’ın (2002) araştırma sonuçlarında cinsiyete göre sigara içme davranışının farklılaşmadığı görülürken; Bilgin (1989), Ögel ve ark. (2004)’nın araştırmaları ile tutarlı olarak bu araştırmanın sonucu da, erkek ergenlerin kız ergenlerden daha sık sigara içtiklerini ortaya koymaktadır. İçki içme davranışı konusunda ise, Bayar (1999), Özkan (2002), Ögel ve ark. (2004), Wadsworth ve ark. (2004), Ögel ve ark.’nın (2005) araştırmalarından elde ettikleri sonuçla benzer şekilde bu araştırmanın sonuçları da, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha çok içki içtiklerini ve uyuşturucu madde kullandıklarını göstermiştir. Erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha az aile kontrolünde olmaları, daha geç saatlerde eve gelip akranlarıyla ev dışında daha fazla vakit geçirmeleri, erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha sık sigara ve içki içtiklerine ve uyuşturucu madde kullandıklarına yönelik araştırma sonuçlarını açıklayabilir.

Araştırmada elde edilen, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha sık kesici ve delici alet taşımaları sonucu ve Bayar (1999) tarafından yapılan çalışma ile de desteklenmiştir. Erkek ergenlerin daha fazla çeteleşme gösterdikleri, kavga etmeyi kahramanlık olarak algıladıkları

bilinmektedir. Türk toplumunda kavga etme ve çete kurma davranışları, kızlar için hoş karşılanmazken; erkekler için onaylanmakta. Hatta kavga eden erkeklerin bu davranışlarının kendini koruduğu gerekçesiyle pekiştirildiği bilinmektedir. Kavga etme davranışı erkek cinsiyeti ile bu denli bağdaşmışken, erkeklerin kızlara göre daha sık kesici ve delici alet taşıyor olmaları şaşırtıcı bir sonuç değildir.

4.3. Psikolojik belirti düzeylerine göre lise öğrencilerinin toplam olumsuz risk alma davranışları

Bu araştırmada öğrencilerin olumsuz risk alma davranışı toplam puanları ile depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamasına rağmen, ergenlikte alkol kullanımı ve sigara içme davranışlarının depresyon ile ilişkili olduğunu, bu maddeleri kullanan ergenlerin depresyon düzeylerinin yüksek olduğunu gösteren araştırmalar vardır (Levenson, 1990; Boyle and Offord, 1991; Patton ve ark., 1998; Wadsworth ve ark., 2004).

Anksiyete konusunda, Eisenberg ve ark. (1998)'nin araştırma bulguları ile bu araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermemektedir. Eisenberg ve ark. (1998), anksiyete düzeyi yüksek kişilerin riskten kaçındıklarını rapor etmişlerdir. Araştırmalarında riskten kaçınmayı, riskli davranışı seçmekten uzak durma olarak tanımlamışlardır. Riskten kaçınan kişiler, riskli davranışın seçilmesi durumunda kötü sonuçlar olacağına ilişkin bir inanca sahip oldukları için riskli davranışı seçmezler. Bu durum da, anksiyeteli ruh halindeki kötü şeyler olacağı inancı ile benzeşmektedir.

Jessor ve Jessor (1977) ise ergenlerin birtakım kazançlar elde etmek için riskli davranışları bilerek yaptıklarını ileri sürer. Kazançlardan biri de anksiyeteden kaçınmadır (Akt., Gonzales ve ark., 1994: 701). Bu düşünce, araştırmada elde edilen “anksiyete düzeyi yüksek öğrenciler anksiyete düzeyi düşük öğrencilere göre daha sık olumsuz risk alma davranışında bulunmaktadırlar” sonucunu açıklamaya yardımcı olabilir.

Literatürde, somatizasyon bozukluğu ile risk alma davranışlarının birlikte incelendiği herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ayrıca, toplam risk alma davranışı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi de inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çeşitli araştırmalarda, alkol kullanımı (Butler, 1982; Scheier ve ark., 2000; De Simone ve ark., 1994), sigara içme (Abernathy ve ark., 1995), uyuşturucu madde kullanma (Connor ve ark., 2004), cinsel riskli davranışlar (Connor ve ark., 2004), riskli araba kullanma (Vavrik, 1997) gibi riskli davranışlar ile benlik saygısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Vavrik (1997), yüksek riskli araba kullanan bireylerin diğerlerine göre daha yüksek benlik saygısına sahip olduklarını göstermiştir.

Bu araştırmada ergenlerin olumsuz benlik algıları yükseldikçe, risk alma davranışlarının arttığı bulunmuştur. Bunun nedeni olarak, ergenlerin olumsuz benlik algılarını değiştirmek için riskli davranışlarda buldukları düşünülebilir. Ancak olumlu benlik algısına sahip bireyler, toplum tarafından kendilerine verildiğini hissettikleri değeri kaybetme korkusundan dolayı riskli davranışlardan kaçınıyor olabilirler.

Sonuç olarak, araştırmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde, ergenlerin risk alma davranışlarının toplam puanının yaşa göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Yani, ergenlerin toplam risk alma davranışları, yaşla birlikte artış göstermektedir. Elde edilen bu sonucun, Gullone ve Moore'un (2000), (Bayar, 1999) ve Beyaz (2004)'ın bulguları ile de desteklendiği görülmüştür. Yaşa göre; sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma, kesici ve delici aletler taşıma davranışlarının farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde,

sigara içme davranışının, içki içme davranışının yaşa göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Bir başka deyişle, ergenlerin yaşları yükseldikçe daha sık sigara içtikleri, içki içtikleri sonucu elde edilmiştir. Buna karşın, uyuşturucu madde kullanma ve kesici ve delici aletler taşıma davranışlarının yaşa göre farklılaşmadığı gözlenmiştir.

Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde, ergenlerin risk alma davranışı toplam puanının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Yine pek çok araştırmada benzer bulgular dikkat çekmektedir (Miller, 1982; Bale-Jensen, 1993; Kerr ve Vlaminkx, 1997; Bayar, 1999; Özkan, 2002; Rolison ve Scherman, 2003). Cinsiyet değişkenine göre, sigara içme, içki içme, uyuşturucu madde kullanma, kesici ve delici aletler taşıma davranışlarının farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde, tüm bu davranışların cinsiyete göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Erkek ergenler, tüm bu davranışları kız ergenlere kıyasla daha sık yapmaktadırlar.

Psikolojik belirti değişkenlerine ilişkin bulgular, risk alma davranışı toplam puanlarının, depresyon dışındaki tüm psikolojik belirtilere göre anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Jessor ve Jessor (1977), ergenlerin anksiyeteden kaçınmak için riskli davranışlarda bulunuyor olabileceklerini belirtir (Akt., Gonzales ve ark., 1994: 701). Bolland (2003), umutsuzluğun şiddet ve öfke içeren davranışlar, madde kullanımı, cinsel içerikli davranışlar, kazalarda yaralanma gibi riskli davranışları yordadığını görmüştür. Bu tespitler, anksiyete belirtileri ve risk alma davranışları toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklayabilir. Lise öğrencilerinin sınıf düzeyi yükseldikçe, belirli olmayan bir gelecekle karşı karşıya oldukları için kaygı duymaları, yaklaşan ÖSS için endişelenmeleri düşünülebilir. Gelecek kaygısı ve sınav kaygısı da bu öğrencileri daha sık risk alma davranışında bulunmaya itiyor olabilir.

Araştırma sonucunda, erkeklerin riskli davranışın pek çok kategorisinde kızlardan daha sık davranış sergiledikleri görülmüştür. Başka araştırmalarda, bu farklılığın kaynağı araştırılabilir. Erkek ergenlere yönelik önleyici çalışmalara ve müdahale programlarına ağırlık verilebilir.

Araştırmada kullanılan Ergenlerde Risk Alma Ölçeği'nin sınırlılığı nedeniyle, risk alma davranışlarının alt gruplarına ilişkin puanlar elde edilememiştir. Başka bir araştırmada, bu alt ölçeklerden alınan puanların her bir psikolojik belirtiyeye göre farklılık gösterip göstermediği incelenebilir.

Anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik düzeyi yüksek öğrencilerin daha sık toplam olumsuz risk alma davranışında buldukları görülmüştür. Riskli davranışlarda bulunan öğrencilere yönelik hazırlanan müdahale programlarında, bu psikolojik belirtilere yönelik yapılacak müdahalelerin yerinde olacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Abernathy, T., Massad, L. ve Dwyer-Romano, L. (1995). *The relationship between smoking and self-esteem*. Elde edilme tarihi 07.12.2006, URL http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2248/is_n120_v30/ai_17856546
- Alexander, C. S., Kim, Y. J., Ensminger, M., Johnson, K. E., Smith B. J. ve Dolan, L. J. (1990). A measure of risk-taking for young adolescents: reliability and validity assessments. *Journal of Youth and Adolescence*, 19, 559-569.

- Arnett, J. (1992). Reckless behavior in adolescence: A developmental perspective, *Developmental Review*, 12, 339-373.
- Bayar, N. (1999). *Ergenlerde risk alma davranışı: içtepisellik, aile yapısı ve demografik değişkenler açısından gelişimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beyaz, Ş. (2004). *Heyecan arama gereksinimi ve akran baskısının ergenlerin risk alma eğilimleri ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bilgin, F. N. (1989). *Lise öğrencilerinin kaygı ve uyum düzeyleri ile bazı değişkenlerin sigara içme alışkanlıklarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bolland, J. M. (2003). Hopelessness and risk behavior among adolescents living in high poverty inner city neighbourhoods, *Journal of Adolescents*, 26, (2), 145-158.
- Boyle, M. H. ve Offord, D. R. (1991)., Psychiatric disorder and substance use in adolescence, *Canadian Journal of Psychiatry*, 36, (10), 699-705.
- Butler, J. T. (1982). Early adolescent alcohol consumption and self-concept, social class, and knowledge of alcohol. *Journal of Studies on Alcohol*, 43, 603-607.
- Carr-Gregg, M. R., Enderby, K. C. ve Grover, S. R. (2003). Risk-taking behavior of young women in Australia: screening for health risk behaviors. *Medical Journal of Australia*, 178, (12), 601-604.
- Connor, J. M., Poyrazlı, S., Ferrer-Wreder, L. ve Grahame, K. M. (2004). The relation of age, gender, ethnicity and risk behaviors to self-esteem among students in nonmainstream schools. *Journal of Adolescence*, 39, (155), 457-463.
- De Simone, A., Murray, P. ve Lester, D. (1994). Alcohol use, self-esteem, depression, and suicidality in high school students. *Adolescence*, 29, 939-941.
- Donovan, J. E. ve Jessor, R. (1985). Structure of problem behavior in adolescence and young adulthood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 890-904.
- Eisenberg, A. E., Baron, J. ve Seligman, M. E. P. (1998). Individual differences in risk aversion and anxiety. Elde edilme tarihi 02.02.2006, URL: www.sas.upenn.edu/~baron/amyold.html
- Eskin, M. (2000). Ergen ruh sağlığı sorunları ve intihar davranışıyla ilişkileri. *Klinik Psikiyatri*, 3, 228-234.
- Gonzalez, J, Field, T., Yando, R., Gonzalez, K., Lasko, D. ve Bendell, D. (1994). Adolescent's perceptions of their risk-taking behavior. *Journal of Adolescence*, 29, 701-709.
- Greene, K., Krcmar, M., Walters, L. H., Rubin, D. L. ve Hale, J. L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism and sensation-seeking. *Journal of Adolescence*, 23, 439-461.
- Gullone, E. ve Moore, S. (2000). Adolescent risk-taking and the five-factor model of personality. *Journal of Adolescent*, 23, 293-307.

- Gullone, E., Moore, S., Moss, S. ve Boyd, C. (2000). The adolescent risk-taking questionnaire: development and psychometric evaluation. *Journal of Adolescent Research*, 15, (2), 231-250.
- Jessor, R. (1992). Risk behavior in adolescence: a psychosocial framework for understanding and action. *Developmental Review*, 12, 374-390.
- Kelley, A. E., Schothec, T. ve Landry, C. F. (2004). Risk-taking and novelty seeking in adolescence: Introduction to part-I. *Annals of the New York Academy of Science*, 1021, 27-32.
- Kelder, S. H., Murray, N. G., Orpinas, P., Prokhorov, A., Mcreeynolds, L., Zhang, Q. ve Roberts, R. (2000). Depression and substance use in minority middle-school students. *American Journal of Public Health*, 91, 761-766.
- Kerr, J. H., ve Vlaminkx, J. (1997). Gender differences in the experience of risk. *Personality and Individual Differences*, 22, 2937295.
- Kıran, B. (2002). *Akran baskısı düzeyleri farklı olan öğrencilerin risk alma, sigara içme davranışı ve okul başarılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Levenson, M. R. (1990). Risk-taking and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, (6), 1073-1080.
- Moore, S. ve Gullone, E. (1996). Predicting adolescent risk behavior using a personalized cost-benefit analysis. *Journal of Youth And Adolescence*, 25, 343-359.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C. ve Erol, B. (2005). *İstanbul'da onuncu sınıf öğrencileri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı raporu*. İstanbul: Yeniden Yayın No:15.
- Ögel K., Çorapçioğlu, A., Sır, A., Tamar, M., Tot, Ş., Doğan, O., Uğuz, Ş., Yenilmez, Ç., Bilici, M., Tamar, D. ve Liman, O. (2004). Dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25, (2), 112-118.
- Özkan, A. (2002). *Adana İl merkezinde bulunan liselerde okuyan öğrencilerde alkol ve uyuşturucu yatkinliğinin araştırılması*. Yayımlanmamış uzmanlık tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adana
- Rolison, M. R. ve Scherman, A. (2003). College student risk-taking from three perspectives. *Journal of Adolescence*, 38, (152), 689-705.
- Scheier, L. M., Botwin, G. J., Griffin, K. W. ve Diaz, T. (2000). Dynamic growth models of self-esteem and adolescent alcohol use. *The Journal of Early Adolescence*, 20, 178-209.
- Sencer, M. (1989). *Toplum bilimlerinde yöntem*. İstanbul: Beta Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş.
- Şahin, N. H., ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory): Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, (31), 44-56.

- Şahin, N. H., Batıgün, A. D. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ergenler için kullanımın geçerlik, güvenilirlik ve faktör Yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13 (2), 125-135.
- Vavrik, J. (1997). Personality and risk-taking: brief report on adolescent male drivers. *Journal of Adolescence*, 20, 461-465.
- Wadsworth, E. J., Moss, S. C., Simpson, S. A. ve Smith, A. P. (2004). Factors associated with recreational drug use. *Journal of Psychopharmacology*, 18, (2), 238-248.
- Wilde, G. J. ve Murdock, P. A. (1982). Incentive systems for accident-free driving in the general population. *Ergonomics*, 25, 879-890.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.